

Jürgen Habermas, Starnberg

Milanu Kangrgi za osamdeseti rođendan

Dragi Milane,

nisam zaboravio na tvoje pismo. Ono budi sentimentalna sjećanja. Posljednji sam put bio u Zagrebu da bih posjetio Gaju u bolnici, gdje je on nedugo nakon toga umro. Sad doznajem od tebe da su u međuvremenu umrli i Predrag Vranicki i Rudi Supek, s kojima sam još tom prilikom razgovarao. Kažeš da se sa svojih osamdeset godina osjećaš kao »posljednji Mohikanac« – ali mi je teško zamisliti da se ti sa svojim političkim stavom držiš u sjeni i da se ne uključuješ u filozofsku diskusiju. Tvoji prinosi etici uvijek su bili napisani u sokratovskom duhu – i namijenjeni prije trgu nego kuli bjelokosnoj! Uvijek si mi se činio kao neki *roché de bronze* koji izlazi iz okršaja – ali okršaj ne plaši kad su intervencije potrebne. Zar se nisi borio s nacionalistima još prije toliko vremena?

Dobro se sjećam našeg prvog susreta u Heidelbergu. Bio sam mladi profesor i tek sam u susretu s tobom mogao točno ocijeniti kakvo je značenje jednog Humboldtova stipendista. Löwith, koji je tijekom nacističkog vremena predavao u Japanu na Sveučilištu Sendai, doveo je japanske stipendiste koji su mi se žalili na Učiteljevu strogost. Gadamer, koji je posjećivao Italiju, Španjolsku i Jugoslaviju s gestom rimskoga imperatora, kao da su filozofske provincije, okupljao je oko sebe iz tih zemalja prvenstveno fenomenologe. Ti si bio jedan od njih, a jedan drugi – naš prijatelj Furio Cerutti – kasnije me slijedio u Frankfurt.

Zahvaljujući tebi, 1962. godine sam prvi put čuo za postojanje Zagrebačke grupe. *Praxis* je bio još u fazi planiranja. No, već se osjećao duh fenomenološkog marksizma, kojeg je *Praxis* trebao ostvariti. Sa srpsko-hrvatskog nije još ništa bilo prevedeno; ono što sam mogao razabrati iz tvojih izvješća pokazivalo je stanovitu sličnost s ranim Marcuseom i Sartreom iz *L'Être et le Néant*. Tek 1965. godine mogao sam pobliže upoznati vaš osebjuni profil koji su, u pobuni protiv birokratskog socijalizma, oblikovali kako *Krisis-Schrift* kasnoga Husserla tako i mladi »antropološki« Marx.

Ti si zaslužan za moje prvo putovanje u Zagreb i Beograd – kakva razlika među filozofskim klimama u ta dva mjesta! Spekulativna dubina i hajdegerijanski marksizam visokoga dometa na jednom mjestu, a znanstveno-pragmatični duh Ayera i Poppera na drugom. Bio sam posve rastrgan. Izlagao sam svoje frankfurtsko nastupno predavanje »Spoznaja i interes« (Erkenntnis und Interesse) – odjek nije mogao biti različitiiji. Zagreb je bio mjesto »dionizijskog socijalizma«. Ako se dobro sjećam, to je ime, tek kasnije na Korčuli, smislio Henri Lefebvre. Ali takav je ugođaj bio prisutan već i tada. Usprkos represalijama kojima ste bili izloženi (koliko sam samo pisama Titu napisao u narednih deset godina?), to je vrijeme još uvijek bilo puno nade. Šansa da se samoupravni socijalizam uzme doslovno i da se s Benjaminom učini pomalo anarhističkim (tako je Gajo čitao svoga Heideggera!) tada se još nije činila posve izgubljenom. Već 1965. godine, angaži-

rane su se diskusije iz predavaonica selile u krčme. Ni jednoga pojma bez zora, ni jedne misli bez dalmatinskog vina i pršuta. Ute i ja nikad nismo zaboravili ove prve dojmove.

To su bili naši počeci, dragi Milane. To što ih nisi iznevjerio u desetljećima nakon toga, tijekom mnogih vrelih ljeta u Korčuli, kasnije u Dubrovniku, ali i u zagrebačkoj svakodnevnici; to što si zadržao impuls koji pokreće tvoje misli, čini te filozofom – pravocrtnim filozofom i, ako je potrebno, filozofom koji vrlo imponira, filozofom kojemu izražavam svoje divljenje i kojemu čestitam ovu okruglu životnu obljetnicu!

Srdačno te pozdravlja tvoj

Jürgen Habermas

S njemačkoga preveo
Hrvoje Jurić